29

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ

sanat ve tasarım DERGİSİ | HAZİRAN 2022 SAYI: 29

sanat ve tasarım

GSF

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ

SID sanat ve tasarım DERGİSİ | HAZİRAN 2022 SAYI:29

Adres: Gölbaşı Yerleşkesi Gölbaşı - ANKARA Tel: (312) 425 76 75 Fax: (312) 425 34 10
E-posta: sanattasarim2017@gmail.com Web Sitesi: http://dergipark.gov.tr/sanatvetasarim/

sanat ve tasarım DERGİSİ
HAZİRAN 2022 SAYI:29 | Yılda 2 kez yayımlanır.

Sahibi
Prof. Dr. Yusuf Tekin
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörü

Editör
Dr. Öğr. Üyesi Serra Erdem
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi

Editör Yardımcıları
Dr. Öğr. Üyesi Nesli Tuğban Yaban
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Kayalıoğlu Kocaispir
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Fulya Bayraktar
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Prof. Dr. Y. Selçuk Şener
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Prof. Dr. Bekir Eskici
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Prof. Dr. Bülent Salderay
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Prof. Dr. Hakan Pehlivan
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Doç. Dr. Mehtap Pazarlıoğlu Bingöl
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Berna Çağlar Eryurt
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi

Ön Okuma ve Düzelti
Öğr. Gör. Deniz Hepdinç Hasgüler
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi

Son Okuma ve Düzelti
Öğr. Gör. Deniz Hepdinç Hasgüler
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi

Kapak Tasarımı
ve İç Kapak Fotoğrafı
Prof. Çiğdem Demir
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi

İç Sayfa Tasarımı - Uygulama
ve Elektronik Yayın Görevlisi
Arş. Gör. Selin Nimet Aydın
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi

İletişim
sanattasarim2017@gmail.com
dergipark.gov.tr/sanatvetasarim

e-ISSN 2149 - 6595

Tarih Öncesi Zamanların Ruhunda Pişmiş Toprak Sanatı ve Estetik

Serap ÜNAL[1]

Makale Geliş Tarihi: 16.03.2022
Yayıma Kabul Tarihi: 07.04.2022

Özet

Sanatı süje ve obje arasındaki güzele varım sürecinde tikel ve tümel alana aktarılan, farkındalık yaratan bir oluş olarak kabul edebiliriz. Bu genel betim içeriğinde, ontolojik kökeni insana kadar inen ve günümüze kadar uzanan süreçte hep tartışılagelmiş olan sanat, insanla var olmuş ve her şeyden önce insan içindir. İnsan, mağara ve kaya resimleriyle başlayan sanat serüvenini, simgesellik kapsamında üç boyutlu objelerle sürdürmüş, özellikle tarım devrimi sürecinde yoğunlaştırarak pişmiş toprağın da keşfiyle daha da belirgin bir şekle büründürmüştür. İnsan, kullandığı gereçleri teknolojik olarak geliştirdikçe ürettiklerine bir takım form ve bezekler ilave ederek döneminin sanatsal ifadelerini de sunmaya başlamıştır. Tarih öncesi (Prehistorik) dönemlerin sanat olarak ifade edilen betimlerini kuşkusuz Zeitgeist (zamanın ruhu) kapsamında değerlendirmek daha doğru olacaktır. Konu edilen dönemlerin eserlerini güncel sanat ve estetik bakış açısıyla görmek elbette doğru sonuçlar ortaya çıkarmayacaktır. Bu nedenle prehistorik eserler çağdaş estetik bakışla değil, kendi dönemlerinin çağdaşları arasında göreceli olarak ele alınmalı ve kültürel miras öğeleri olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: *Sanat, Estetik, Zeitgeist, Tarihöncesi, Kültürel Miras*

TERRACOTTA ART AND AESTHETICS IN THE SPIRIT OF PREHISTORIC TIMES

Abstract

We can accept art as an awareness-raising phenomenon that is transferred to the particular and the universal in the process of reaching beauty between the subject and the object. In this general description, art, whose ontological origin goes back to human and has always been discussed in the process extending to the present day, has existed with humans and is for humans first. Human continued his artistic adventure, which started with cave and rock paintings, with three-dimensional objects within the scope of symbolism, intensified especially during the agricultural revolution, and became more evident with the discovery of terracotta. As people developed the tools they used technologically, they added some forms and ornaments to their products and started to present the artistic expressions of the period. Undoubtedly, it would be more accurate to evaluate the descriptions of prehistoric periods, which are expressed as art, within the scope of Zeitgeist (spirit of time). Seeing the works of the mentioned periods from the point of view of contemporary art and aesthetics will of course not produce correct results. For this reason, prehistoric artefacts should be considered relatively among the contemporaries of their own period, not with a contemporary aesthetic point of view, and should be evaluated as cultural heritage items.

Keywords: *Art, Aesthetic, Zeitgeist, Prehistory, Cultural Heritage*

[1] *Doç. Dr. Serap Ünal, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik-Cam Bölümü, Isparta. E-posta: serapunal@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2407-1789*

1. Giriş

İnsanın varoluş mücadelesinde gerekli olan yaşamsal yardımcı aletler, varoluşla birlikte onun zekâsıyla yaratıldı. İnsan ilk olarak yaşama tutunmak için gereksinimi olan alet, araç ve gereçleri, kendi gelişimine paralel olarak, teknikle geliştirerek üretti. İnsan türünün, günümüzden 30-40 bin yıl öncesi "Homo sapiensneanderthalensis"den düşünen insan da dediğimiz "Homo sapienssapiens" türüne dönüşümü ile taş aletler daha da geliştirilmiş, kemikten iğne gibi delici aletler kullanılmaya başlanmıştır. Paleolitik Dönemin başlarına kadar uzandığı bilinen Anadolu insanı, buluntu veren yerleşmelerde dönemin üç evresinde de (Alt, Orta ve Üst) mağaralarda barınmış, doğada rahatça elde edilebilen irili ufaklı taşlardan kaba aletler yaparak yaşamlarını kolaylaştırmışlardı. Ayrıca av hayvanları ve av sahnelerini betimleyen mağara resimleriyle düşünen insanın sanatsal yanının da ortaya çıktığı ön görülmektedir.

Mağara resimlerinden anladığımız gibi sanat da insanla birlikte var olmuştur. Eski çağlardan günümüze değin "sanat" (ars) sözcüğünün art arda edindiği anlamlar, insanoğlunun ürettiği ürünlerin, doğanın ürünlerine oranla belirlenmesini sağlayan teknik ustalık (tekhne) ile duyularımızla algıladığımız nesneleri bir beğeni tutumuna göre seçip sıralamaya yönelen özel duygu arasındaki ayrışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Sanat ve sanat ürünleri çağlar boyu ve farklı topluluklar tarafından çok farklı biçimlerde değerlendirilmiş ve bununla birlikte bütün insanlık tarihi boyunca var olmuştur (Bozkurt, 2014:15).

Sanatın ne olduğunun ya da ne olmadığının tartışmalarını kapsayan eleştirel süreç, Platondan itibaren yakın dönem filozoflarla birlikte günümüze kadar uzanmaktadır. Bu süreçte değişik önermelerle ortaya çıkan eleştirel yaklaşımlar, aynı zamanda tüm sanat dallarını etkilemiş, çeşitli ekollerin ve sanat akımlarının doğmasına neden olmuştur. Bu bağlamda en azından simgesel sanatın (sembolizmin) ilk örneklerini veren tarih öncesi objeler zamanının sanat anlayışı dışında tutulamaz.

İnsanlık yaşamsal gereksinimlerini karşılamak için ilk önceleri salt işlevsel alet ve gereçler yaparken sadece ergonomiye önem vermiştir. İnsan, kullandığı gereçleri teknolojik olarak geliştirdikçe ürettiklerine bir takım form ve bezekler ilave ederek döneminin sanatsal ifadelerini de sunmaya başlamıştır.

İnsanın doğasında olan duyumsallık ve güzele erişim edimi, hangi çağ kültüründe olursa olsun kendi kültür evreninin özünde aynı kalmıştır. Filozofların düşünselliğinde ise "güzele varım" hep sorgulanmıştır. Süje ve

obje diğer bir deyişle özne ve nesne ilişkisine öznelliği veya nesnelliği öne alarak bakan filozoflar olduğu gibi her ikisine de ortak değerleri ile bakan filozoflar da mevcuttur.

İnsan öznelliği açısından evrensel ve zorunlu olan zihinsel bir durumda karşımıza çıktığı için idealist ve rasyonalist düşünürler estetik beğeniyi idealist ve rasyonel bir tabanda açıklarlar. Örneğin Platon güzellik fenomenini kendi idea anlayışı bağlamında açıklar ve tüm güzel şeylerin güzellik ideasından pay aldıkları oranda güzel olduğunu söyler. İnsanların güzellik konusundaki farklı değerlendirmeleri ve yargıları, güzellik anlamında güzelliğin, yani ideal güzelliğin farklılığından değil insanların güzel ideasından aldıkları payın farklılığından kaynaklanır (Orman, 2017: 49-50).

Zaman hakkındaki kavram ve yaşantılar kültürden kültüre, sanattan sanata değiştiği gibi çağlar boyunca da değişmiştir. Kuşkusuz kültür analizlerini basit karşılaştırmalara indirgemek sadece genellemelere yol açıyor. Bu bakımdan hiçbir kültürü birkaç vasıf ile tarif edemeyiz. Kültürlerin birbirinden farklılıklarını, insanın bilgiyi biriktirişi, depolayışı ve aktarımıyla ilgili araçlara göre yapsak da, bu farklılıkların temelde dünyayı ve varlığı algılamada kurulan yapıyla, ya da insanın kendini ne tür bir düzen içinde mekân ve zamana yerleştirdiğiyle ilgili olduğunu söyleyebiliriz (Erzen, 2011: 39-45). Sanat hangi çağda yapılmış olursa olsun, bireysel duyumsallıkla birlikte, kendi kültür döneminin estetik algı düzeyi ve anlayışına koşut olarak ortaya çıkmıştır.

Tarih öncesi (Prehistorik) dönemlerin sanat olarak ifade edilen betimlerini kuşkusuz Zeitgeist (zamanın ruhu) kapsamında değerlendirmek daha doğru olacaktır. Konu edilen dönemlerin eserlerini güncel sanat ve estetik bakış açısıyla görmek elbette doğru sonuçlar ortaya çıkarmayacaktır. Bu nedenle prehistorik eserler çağdaş estetik bakışla değil, kendi dönemlerinin çağdaşları arasında göreceli olarak ele alınmalı ve güncelde kültürel miras öğeleri olarak değerlendirilmelidir.

Prehistorik çalışmalarla gözlemlenen; mağara/kaya resimleri, Neolitik Dönemin pişmiş topraktan figürinleri, çanak çömleği, yanı sıra duvar süslemeleri ile toprak kapların form ve bezemelerinin sanat olup olmadığı ise sanat eleştirmenlerinden daha çok kültür bilimcileri tarafından değerlendirilmiştir.

2. Sanat, Zanaat ve Estetik

Sanat ve zanaat, 17. yüzyılda bölünmesine kadar aynı anlamı taşıyan kav-

ramsallığı ile aynı çatı altında toplanmış tek bir ifade biçimiydi. Alexsander Baumgarten'in "duygu ve algı" anlamına gelen "Aesthetica" (1750) isimli eserinde teknik bir terim olarak kullanılan "estetik", kavramsal olarak sanat felsefesinde yerini aldı.

Bu süreçte, 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise "sanatçı" ve "zanaatçı" kavramsal olarak birbirinin karşıtı olmuştu. Artık sanatçı, güzel sanat eserlerinin yaratıcısıyken, zanaatçı sadece faydalı ya da eğlenceli şeyler yapan birisiydi. Yine bu yüzyılda ortaya çıkan, aynı derecede geleceği tayin eden üçüncü bir bölünme de ortaya çıkmıştı. Sanattan alınan zevk de ikiye bölünüyordu; Güzel sanatlara özgü incelmiş zevk ile faydalı ya da eğlendirici ürünlerden aldığımız zevkler. İncelmiş ya da derin düşünceye dayalı zevk, yeni bir adla "estetik" adıyla anılır hale geldi (Shiner, 2004: 24). Yakın bir zamana kadar sadece sanat felsefesinden bir kavram olarak kabul edilen estetik, yaklaşık otuz senedir sanat ve kültür bağlamındaki düşünceleri ve söylemleri kapsadığı gibi, çoğu zaman eleştiri, kültür incelemeleri ve sanat, mimari ve kent tarihi ile de pek çok ortak ilgi alanı geliştirmiştir (Erzen, 2011:11).

Estetik sanat kuramcılarına göre, 'estetik' ve 'sanat felsefesi' nin yer değiştirebilme sebebi, tarafsız ve aynı sorgulamanın kuramsal olarak bağımsız isimleri olmaları değildir. Bunun sebebi, daha çok sanatın özde estetik deneyimin bir aracı olmasıdır; yani 'sanat' ve 'estetiğin' taraflı kullanımında, altta yatan kuramsal bakış açısı iki terimin birbirine göre, özellikle de sanatın estetik açısından tanımlanabileceğidir (Carroll, 2012:237).

Bütün insanlık tarihi boyunca var olan sanatsal ve estetik anlayış, ilk çağlardan itibaren özellikle felsefede birçok düşünürün birbirini tamamlayıcı ya da karşıtı önermeleri ve sınıflandırılmalarıyla günümüze değin var olmuştur. Felsefi açıdan üç temel sorunun öznesi olan; 'Doğru', 'iyi' ve 'güzel', dolayısıyla 'epistemoloji', 'etik' ve 'estetik', üç temel disiplini oluşturur. Estetik nesne nedir diye düşündüğümüzde, nesnenin öznesiz olamayacağını, aynı şekilde öznenin de nesne olmadan olamayacağını görürüz (Ünal, 2021:198). Bir başka deyişle; sanatçı kendi eserinin kaynağıdır. Eser de sanatçının kaynağıdır. Biri olmadan diğeri olamaz. Tek başına biri diğerinin yerine geçemez. Eser ve sanatçı, üçüncü bir unsur sayesinde hem kendi içlerinde hem de karşılıklı bir ilişki içerisinde bulunurlar. Üçüncü unsur dediğimiz bu temel unsur sanatçıya ve esere adını verir, bu ise sanattır (Heidegger, 2007: 9).

Güzel olarak isimlendirilen ve öznenin estetik pratiğinin biçim ve içeriğini oluşturan, estetik nesne için, insan deneyiminde duyular tarafından hoş ve güzel bulunan nesnenin, yalnızca fiziksel nitelikleriyle değil aynı za-

manda bizde oluşturduğu duygular ve anlamlar dâhilinde de kültürel ve tinsel bir belirlenim barındırdığını söyleyebiliriz. Güzel olarak nitelendirilen nesne, zihnimizde çağrışımlar oluşturan ve de yaşama sevincini artıran izlenimleriyle güzeldir. Bu güzel nesnenin ve güzelliğin öznenin algısında oluşturduğu belirlenimleri gösterir. Estetik bir deneyim içinde özne yalın, fiziksel ve mekanik algının ötesine uzanır, tinsel ve kültürel bir algıya yönelir (Orman, 2017:16).

Güzel sanatları ve estetiği günümüze taşıyan 17 ve 18. yüzyıl tartışmalarını 20. yüzyıl bakış açısıyla elbette kritik edebiliriz, ancak bu açıdan bakarak prehistorya sanatını Zeitgeist bağlamda, zamanın kültür evreninde insanın doğal olarak duyumsamalarıyla yarattığı eserleri de sanat olarak görmezden gelemeyiz.

Tarih Öncesi Sanat

İnsan türü, daha çok yaşam için yararlı araç gereçlerini geliştirmesi sayesinde varlığını sürdürmeyi ve çoğalmayı başardı. Sanat da Paleolitik çağ toplumlarının tinsel kültürünü varsıllaştırmıştır. Sanat ve moda, toplumsal bakımdan o zaman da gerekli şeylerdi (Childe, 2018:22-64). İlk çağlarda sanat, nesneyi kavrama-bilme gücünü ve yaşama şansını artırmada etkin belirleyici olmuştur. Birey, dışındaki gerçeği simgelere dönüştürür. Üretilen biçim onun kendisi değil, onun yerini almış gerçekliktir (Atalayer, 1994:16).

Üst Pleistosen'in başlarında, yani yaklaşık 100.000 ile 40.000 yıl önce dünyanın birçok yerinde alet yapan Buzul Çağı insanları, özellikle yonga aletleri kapsayan taş endüstrileri oluşturuyorlardı (Braidwood, 1995:78). Ancak bu yonga aletler, el becerisine dayalı tamamen işlevsel olarak, sadece dönemlerinin zanaatı olarak kabul edilebilir.

Braidwood, prehistoryada sanatın başlangıcını işlevsel ürünlere oyma, kabartma ya da bezek türü ilaveler yapıldığı dönemler olarak göstermektedir. Sanat yapıtlarını ise, iki büyük gruba ayırır; taşınabilir sanat yapıtları ve mağara resimleri ile heykeller. Taşınabilir sanat yapıtları kazımaları, oymaları ve aletlerle silahları bezeyen kabartmaları içerir. Bıçaklar, bileyiciler, mızrak atıcıları zıpkınlar ve bazen de basit kemik ve boynuz parçaları çoğunlukla oyularak bezeniyordu.

Bu çeşit cisimlerin yüzeylerine hayvanlar, oldukça soyut çiçek ve geometrik motifler işlenmiştir. Taşınabilir yapıtların en ilginç örnekleri de kadınsı özellikleri olağanüstü vurgulanmış, bereketi ve yaşamın doğuşunu simge-

leyen Venüs heykelcikleridir (Braidwood, 1995:105). Sabit konumlarda bulunan mağara duvarlarında ve açık alanlarda yapılan kaya resimleri de dönemlerinin sanat eserleridir. Bu grubu oluşturan resim gruplarını, Buzul Çağı'nın son dönemlerinde görülen, soğuğa dayanıklı mamut, gergedan, ayı, yaban atı, yaban sığırı gibi büyükbaş hayvan figürleri oluşturur.

Özellikle mağara resimlerinin günümüzde de ilgi görmesi, sanat olarak mı yoksa sanat güdüsü dışında salt nesnel anlamına ilişkin büyüsel amaçların hizmetinde mi olduğunun tartışmalarına da yol açmıştır. Lukacs (Georg Lukacs) mağara resimlerini ikinci gruba atfeder. Mağara resimleri tek başına ele alındığında ayrışık (heterojen) nitelik taşıyan iki ilke arasında bu iç karşıtlığın nesnel açıdan bulunduğunu göstermektedir. Resimlerin oluşmasında duyguların tümünün başlangıçta büyünün egemenliği altındaki bir ortamda ve büyüsel amaçların hizmetinde ortaya çıkması nedeniyle sözü edilen duyguların uyandırıcı etkisi dolaysız büyüsel içerikler taşır (Lukacs, 1992:23). Aşağı yukarı aynı biçimde arkeoloğun yaklaşımı bir uzman ve sanat tarihçisinin yaklaşımıyla tezat olabilir. Diğerlerinin objeleri de elbette insan düşüncesinin ifadeleri olarak arkeolojik veridir. Ama öncelikle yapısal güzellikleriyle değerlendirilirler. İkinci olarak bir sanat eseri – resim, heykel ya da yapı- kendi başına da bir değeri bulunduğu bağlam hesaba katılmaksızın da takdir edilir (Childe, 2019:13).

Taş kap yapımı, yongalanmış taşları incelterek, küçülterek daha da kullanışlı hale getirdikleri mikrolitler, kişisel süs eşyaları, takılar, boyalı kaya resimleri ile sembolizm anlayışında sanat ve en önemlisi daha düzenli, planlı mekân seçimleri ve farklı ritüelleri olan yeni bir toplumsal düzen; artık tarımla, üretimle, yerleşik toplumsal yaşamla ve ardından çanak çömlekle aydınlanacak yepyeni bir dönemin yani Neolitik Çağın habercisidir.

Yerleşik düzene geçilen bu çağın belki de en önemli gelişimi, tarım ürünlerinin kültüre alınmasıyla birlikte insanın pişmiş toprağı keşfetmesidir. Arkeologların "yazısız zamanların filolojisi" olarak adlandırdıkları pişmiş toprak (seramik) üretimi, sadece teknik bir aşama değil aynı zamanda şekillendirildikleri üç boyutlu heykelciklerle, kap formlarıyla, üzerine bezenen çizimlerle günümüze bilgi aktaran çok önemli kültürel buluntulardır.

Önce şekillendirilip sonra da ısıl yöntemlerle sertleştirilerek işlevsel hale getirilen pişmiş toprak ürünler, başlarda öncelikle kadının feminen özelliklerinden dolayı beslemek, yemek pişirmek, erzak saklamak vb. amaçlı salt işlevsel kaplar olarak kadın tarafından, onun becerileriyle üretildi.

Neolitik köyde, erkeklerin hayvan, kadınların bitki yetiştirmekle uğraşmaları biçiminde bir iş bölümü görülür. Ancak, kadınların tahıl üretiminin

ve hayvan yetiştiriciliğinin ev ekonomisi içindeki uzantıları olan öğütme, pişirme ve yoğun tarım mevsimleri dışında çömlek kaplar yapma, örme, dokuma gibi işlerle de uğraşmalarına bakarak; köylerde, neolitik ekonominin daha çok kadınların çalışmalarına dayandığı söylenebilir (Şenel, 1982:159). Burada önemli bir bulgu da, kadının çömlekçiliği başlatan, yani çömlekçiliğin banisi olmasıdır.

Paleolitik Dönem'de mağara resimleri ve heykelciklerle başlayan, Neolitik Dönem'de çanak çömlekle devam eden sürecin aynı zamanda sanatsal bir süreç olup olmadığı da ayrıca tartışılmıştır. Buna karşın birçok bilim insanı tarafından bu süreçteki eserlerin sanatsal yönleri kabul gördüğü gibi, sanatın kökeni olduğu da ileri sürülmüştür. Çanak çömlekli dönemin başlarında pişmiş toprak kapların önceleri salt işlevsel özellikleri varken, yapım tekniği geliştikçe kap formları ve kap yüzeyleri simgesel mesajlar da içeren bezekleriyle daha sanatsal görünümler kazanmıştır.

Tarih Öncesi Pişmiş Toprak Kültüründe Sanat

Topluluklardan, gruplardan, topluma doğru sosyal yaşam ile birlikte gelişen insan,daha önceden bildiği toprağı kil halinde şekillendirilip ısıl yöntemle sertleştirerek Akeramik Neolitik Dönemi sonlandırıp, Seramikli (Çanak Çömlekli) Neolitik Dönemi başlattı. Kilin plastik yeteneğini de kullanıma sokan insan, yaşadığı ortama dâhil ettiği dinsel, yapısal ve işlevsel objelere kattığı sanatla birlikte bu dönemde de yol almaya devam etti.

İnsanlar, plastik olma özelliğine sahip, yani yoğrularak biçim verilebilen ve daha sonra biçimini kaybetmeden özel bir cins toprağın bu niteliğini, Üst Paleolitik Çağ'da, 35 bin yıl öncelerinden itibaren bilmekteydi. Bu dönemde kilden şaşılacak kadar başarılı heykelcikler ya da mağara duvarlarına kabartma figürler yapmışlardı. Kilin kuruduğunda şeklini koruması ve geçirimsiz olma özelliğini kavrayan insanlar, MÖ 9 bin yıllarından itibaren hasır ya da kumaşlardan yaptığı sepetlerin yüzeyini kille sıvayarak önce depo kapları sonra da ambarları aynı yöntemlerle kille kaplamaya başlamışlardı. Daha sonraları da tahta kalıplarda kuruttukları kili kerpiç olarak yapılarda kullandılar. Kilin güneş ısısı ile sertleştiğini bilip, ateşte daha da sertleşeceğini ve kalıcı olacağını Akeramik Neolitik Dönem'den beri bilen insan, kilden küçük heykelcikler takılar vb. objeler için ateşi kullanıyorlardı. Ancak ateşte pişirerek kap kacak yapımında geliştirdiği tekniklerle çömlek yapımına MÖ 7 bin yıllarında başladı (Özdoğan, 2002:98).

Anadolu coğrafyasının eşsiz arkeolojik yayılımından örneklem olarak alı-

nan; Neolitik Dönem ve sonrasında pişmiş toprak eser örneklerine bu dönemin daha yoğun çalışılması nedeniyle Anadolu'da Göller Bölgesi'nde (Hacılar, Kuruçay,Bademağacı,Höyücek vb.) ve Konya ovasında (Çatalhöyük..) rastlamaktayız. Erken Neolitik'in (EN I) tanınan en erken dönemlerinden itibarenBurdur-Antalya bölgesindeki tüm Neolitik yerleşmelerde keramik yapımının biliniyor olduğu söylenebilir (Duru,2008:53). Bu bölgelerde pişmiş toprak kullanımının öne çıkmasının bir nedeni de muhtemelen anılan bölgelerin verimli kil yataklarına sahip olmasıdır.

Plastik özelliğe sahip bir hammadde olan kilin şekillendirmeye daha uygun olması ve üretim tekniklerinin yine bu dönemde daha da geliştirilmesi, üretilen salt işlevsel ve ergonomik pişmiş toprak ürünleri, gelişen teknolojisine koşut olarak farklılaştırmaya başlamıştı. Bu gelişme ve farklılaşma, işlevsellikle beraber sanatsal katkıları da içeriyordu.

Kültür bilimcilerin, özellikle arkeologların sanat olarak kabul ettiği toprak buluntular ilk sanat eserleriydi. Örneğin Mellaart, bu eserleri ilk sanat eserleri olarak kabul eder. Tarihte ilk sanat yapıtları, hayvan biçimli kazıma ve en büyük tanrının yani ana tanrıçanın küçük heykelleri olarak doğmuştur. Ana Tanrıça kültünü bu yeni kıtaya tanıtan Anadolu'nun Neolitik kültürleridir. Anadolu'nun Yakındoğu'da en büyük kültür özeği olduğunun artık kesinlik kazandığını söylemenin hiçbir abartılı yanı yoktur (Mellaart, 1988: 13-71). Çatalhöyük'ü ilk kazan kişi olan James Mellaart, kadın heykelcikleriyle kabartmalarını hemen Yunan ve Roma Cybelesi'nin prehistorik öncülünün Anadolu'nun Ana Tanrıçası'nın betimleri olarak yorumlamış, popüler ve bilimsel yazında birçok kişi bu konuda onun izinde gitmiştir (Roller, 2013: 53).

Mikrolitler, öğütme taşları, havanlar, açkı taşları, el baltaları, derin kaşıklar ve kepçeler, taş yüzükler, bilezikler ve kolyeler diğer buluntular, Çatalhöyük'te gelişen önemli sanatlardandır. Çömlekçilik ise aynı dönemlerde, pişmiş toprak figürinleriyle ve yapı malzemeleriyle öne çıkan Çatalhöyük'ün batısında, Göller Bölgesi kültür havzasında daha gelişmiş ve sanatsal örnekler veriyordu. Göller Bölgesi kültür havzasında yer alan Hacılar, Bademağacı, Höyücek ve Kuruçay'da ortaya çıkarılan Neolitik ve Kalkolitik buluntularda, form ve bezekleriyle sanatsal yönü de öne çıkan birçok heykelcik ve çömlek kap örneklerine rastlanmıştır.

Çatalhöyük ve Hacılar'daki seramikler çok başarılı olup insanlığın seramik konusunda ortaya koyduğu ilk sanat yapıtlarıdır. Bu ören yerlerinde ortaya çıkarılan, âdeta anıtsal boyutta çok ilginç bezemelerle süslü seramik kaplar, o zamanın dünyasında ön sırada yer alan eserlerdir. Çok renkli olan bu çömlek kaplar biçimleri ve desenleri yönünden gerçekten göz alıcıdırlar

(Akurgal, 1998: 144). Cumhuriyetin ilk yıllarında tarihsel ve kültürel bir vizyon içerisinde, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi "Doçent Feridun Kurt Andolsun" 1938 yılında yaptığı çalışmada "Çanak Çömlek" kültürünün arkeoloji ve sanat boyutuna son derecede önem vererek; "Çömlek sanatının her münferit eşyası, her tek numunesi, sanatkâr insan ellerinden dökülmüş bir eserdir" diyerek arkeolojik çömleklerin, aynı zamanda sanat yönüne de değinmiştir (Andolsun, 1938: 11).

Prehistorik dönemlerin çanak çömlek kültürü, elbette sadece mağara resimleri ile birlikte sanatın kökeninin sorgulanmasına konu olmadı.Birbirini izleyen dönemlerin ölçütü, çanak çömleğin ve küçük nesnelerin tipolojisiyle belirlenip dönemlerin adı geçici olarak kondu (Lloyd, 1989: 17). Çömlekçilik, yeni bir sosyal yaşantıyı başlattı ve en önemlisi günümüz seramik endüstrisinin ve modern seramik sanatının çıkış noktası olarak; ekonomik, endüstriyel ve sanatsal yönelimlerin esin kaynağı oldu.

Estetik ve Sanatın Kökeni Sorunsalında Prehistorya

Antik Çağ'dan itibaren özellikle filozofların düşünselliğinde güzel olana erişim çabaları, kavramsal ve kuramsal alanlarda çeşitli ve değişik önermelerle sürdürülürken, 17. yüzyıldan itibaren farklı bir boyuta taşındı. Baumgarten'nin "Aesthetica" (1750) yapıtında ilk defa kullanılan "estetik" ifadesiyle, sanat ve zanaat tartışmalarına üçüncü bir bölüm eklenmiş oldu.

Estetik düşüncesi tarihinde sanatın kökeni sorunu ancak geçtiğimiz yüzyılın sonlarında ortaya atılmış ancak insanoğlunun sanatsal gelişmesinin kökeni evresiyle ilgili hiçbir somut veri geliştirememiştir. Kuramcılar bu konuda varsayımsal düşünmekten öteye gidememişlerdir. Bu durum 19. yüzyılın sonlarında Pireneler'de en eski sanatın ilk anıtlarının Eskitaş devrinden (Paleolitik Dönem) kalma mağara resimlerinin bulunuşuyla, temelinden değişmiştir. Bu buluntuları dünyanın çeşitli yerlerinde diğer benzer bulgular takip etmiştir. Böylece, yepyeni bir sanatsal kültür alanına, insanoğluna şaşırtıcı bir bakış açısı getirmiştir; arkeologlar ile mağara araştırmacılarının yepyeni büyük buluşlarıyla, upuzun bir bulgular dizisi günümüze kadar gelmiştir. İlkel toplum çağından kalma resim, heykel, grafik ve uygulamalı sanat verilerinin sayısının gittikçe artışı ve gittikçe katmanlaşması, hem bu konuda bilimsel genellemelerinin yapılmasını gerektirmiş; hem de yüzyıllar boyunca sürmüş olan sanatın kökenleri sorununa ilk kez bir çözüm olanağı getirmiştir (Kagan, 2008:197). Paleolitik Dönem sonrası Neolitik Dönem, Kalkolitik Dönem ve hatta sonrasında, daha önce buluntuları elde edilmiş çanak çömlek vb. objeler de yeni bir kavramsal anlayışla değerlendirilmeye alınmıştır.

Estetiğin nosyonları uzun zamandır arkeolojik tartışmaların bir parçası olmuştur. Arkeolojide genellikle tipoloji, tarihleme, buluntular ve tarzın aktarılması konularında metodolojik bir bakış açısı vardır. Bu bakış açısı, estetik kavramının sosyal ve kültürel rollerine olan ilginin yeniden ortaya çıkması, aynı zamanda estetik çalışmalarının gelişen niteliği göz önünde bulundurulduğunda önemlidir. Her zaman maddi kültürü merkezde tutmuş olan arkeoloji, belirli kültürel şartlar altında nesnelerin estetik değerleriyle ilgili teoriler aramaktadırlar. Bu bağlamda, nesnelerin farklı yer ve zamanlardaki insanların estetik duygularının gelişimiyle oluşan kültürel oluşumlara katkısını görmek önemlidir (Karkın, 2019:31). Arkeolojinin bilgiye dayalı ontolojik açılımda estetiğin ilişkisel düşünselliği elbette zorunludur. Arkeolojik eserlerde estetiği kavramak günümüz sanatçılarına da esin vermektedir. Dolayısıyla, çağdaş sanatçılar, tarihöncesi eserleri estetik objeler olarak değerlendirme ile birlikte eserlerin kültürel yansımalarını da deneyimleyeceklerdir.

Estetik tarihi, insanların beğenilerinin yansıdığı çeşitli maddi kalıntılar üzerinden kurgulanabilmektedir. Üst Paleolitik Dönem mağara resimleri ve pişmiş toprak kadın figürlerinin sembolik anlamlar içermesiyle birlikte, dönemin estetik anlayışı bu sanat eserlerine yansımıştır. Duvar resimleri,kabartmalar, heykeller, mimari tasarımlar, madeni eserler gibi pişmiş toprak kaplar da kullanıldıkları dönemin estetik anlayışını yansıtabilmektedir. Pişmiş toprak kaplar üzerine bazı sembollerin işlenmesi, bazı öyküleri anlatan resimlerin yapılması, zenginlerin kullandığı kapların daha zarif biçimlendirilmesi ve bezenmesi de işlevsellikten farklı kaygıların okunabileceği uygulamalar olarak değerlendirilecektir (Ökse, 2019:46).

Basit bir desenin kabın tüm yüzeyine ustaca uygulanması ile oluşturulan zengin bezeme sahnelerinden, değişik kalınlıkta çizgiler ve geometrik motif dizilerine kadar değişen bezeme kompozisyonları, farklı coğrafyalarda gelişen farklı estetik anlayışları yansıtmaktadır. Bunu izleyen dönemlerde kaplar üzerine bitki, hayvan ve insan desenleri de çizilmeye başlamıştır. Anadolu'da kaplar üzerinde günlük yaşamı yansıtan ve sembolik anlam taşıyan sahneler kabartma tekniği ile verilirken uygulanan doğal betimleme becerileri, kaplara estetik bir görünüm kazandırmıştır (Ökse, 2019:47). Mağara resimlerinden, heykelciklerden çanak çömleğin form ve bezeklerine değin, güzele varma ve algılama kapsamında estetik ve sanatsal yaratıya dair ne varsa hepsi güzele erişim edimi ile insanla birlikte var olmuş, insan geliştikçe duygu ve duyumsallığı yaşadığı çağın kültür evreninde şekillenmiştir. Sonuçta sanatın kökeni prehistoryada bu denli sorgulanacak kadar ilgi görüyorsa, insan duyumsallığı ile şekillenen iki ya da üç boyutlu her eser ancak kendi çağdaşları arasında kıyaslanabile-

cek, günümüze esin verecek sanat eserleridir. Arkeologların tarih öncesi dönemlere ait ortaya çıkardıkları eserler, kim zaman tartışılsa da sanatsal yönleri kültür bilimcilerin ve arkeologların görüleriyle, ekseriyetle insanlığın ilk sanat yaratıları olduğuna dair kabul görmüştür.

Sonuç ve Değerlendirme

Güzel/güzellik denilen olgu, zaman dilimlerinde ve bireyden bireye değişebilen bazen de evrensel olarak nitelendirilen bir değer yargısıdır. Elbette bu tam anlamıyla bir tanım olamaz. Çünkü uzun bir süreçte güzelin tanımı hep tartışılagelmiş, genel ifadelerle tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda sanat için, özne ve nesnenin, diğer bir deyişle "süje ve objenin" birlikte tekil, tikel ya da tümel alana yansıttığı beğeni yargısının sonucudur da diyebiliriz. Buna ilişkin olarak Doğan Kuban, geçmiş toplumların sanat ortamını değerlendirirken eseri iki grupta toplar. Bunlardan biri eserin içeriği, diğeri de biçimidir.

Her eşyanın bir biçimi olduğuna göre bu, sanat eseri için bir ayırıcı özellik değil; içeriği ise zorunlu olarak bir eşyayı sanat yapıtı yapmaz. Bununla beraber, yine de bunlardan başka niteliklerle bir sanat eserini tanımlamak olası değildir. Öyleyse eşyaların biçim ve içeriklerinin özel bir durumu, özel bir beraberliği onlara sanat eseri dedirtiyor. Bu özel durum güzellik denilen ve çağdan çağa, insandan insana değişebilen, bazen de evrensel nitelik kazanan bir değer yargısıdır. Bu bakımdan çağdaş bir sanat tarihçisinin yapacağı şey, geçmiş uygarlıkların maddi ürünlerinde bir takım güzellikler arayıp bulmaktan çok, onlar arasında toplumsal ve tarihi değer yargıları sonucu sanat yapıtı sıfatına erişmiş olanların meydana gelme koşullarını anlatmak ve onları nesnel olarak tanımlamaktır (Kuban, 2017: 15).Bizden önceki dönemlerin eserleri, öncelikle kültür objeleri olarak kabul edilip, ait oldukları dönemlerin sosyokültürel koşulları içinde değerlendirilmeli ve çağdaşı emsal eserler arasında sanatsal yorumları yapılmalıdır.

Sanatın kökeni sorunsalında, Paleolitik Dönem çalışmalarının sonuç vermeye başladığı 19. yüzyılda ilk defa ortaya çıkarılan mağara resimleri ve heykelcikler, karmaşayı bir nebze olsun netleştirmiştir. Ancak bu resimler ve heykelcikler, bazı düşün insanlarınca büyüsel amaçlara hizmetle tanımlansa da çoğu kültür bilimci tarafından sanat eserleri olarak benimsendiği gibi sanatın da kökeni olarak kabul görmüştür.

Neolitik ve Kalkolitik Dönemlerde plastik özellikli kilin kullanımının yaygınlaşması ve tekniğinin geliştirilmesi, pişmiş toprak eserlerin sanatsal

görünümlerini daha da belirginleştirmiştir. Aynı şekilde toprağın kerpiç ve sıva olarak kullanımı, mimariye ayrı bir boyut getirmiş, ev içi duvara adapte edilmiş rölyef ve resimleriyle (Çatalhöyük) resim sanatını da farklı yüzeylere taşımıştır. Aynı şekilde pişmiş toprak çanak çömlek formları işlevselliğini bozmadan genellikle geometrik sanat kapsamında, estetik görünümde tasarım olarak sonraki dönemlere de esin vermiştir.

İnsanlığın ilk sanat yaratıları olarak benimsenen prehistorik eserlerin sanat ve estetik tartışmalarını bugünün estetik ve sanat kavramlarıyla yapmak doğal olarak bir anlam ifade etmeyecektir. Tarih öncesi eserleri, zamanın ruhu da diyebileceğimiz "Zeitgeist" kavramsallıkla insanın ilk sanat eserleri olarak görmek ve sanatın kökeni olarak kültürel bir gözle kabul etmek kuşkusuz eserlerin sanat, estetik ve kültürel görü değerini artıracaktır.

KAYNAKÇA

Akurgal, E. (1998) Anadolu Kültür Tarihi, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 67,, Ankara: Nurol Matbaacılık.

Andolsun, F.K. (1938) Arkeolojik Tetkiklerde Çömlek Sanğatının Ehemmiyeti,Ankara:Halkevi, Seri:1, Kitap:26.

Atalayer, F. (1994), Temel Sanat Öğeleri, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi GSF Yay. No:5.

Bozkurt, N. (2014), Sanat ve Estetik Kuramları, Ankara: Sentez Yayıncılık.

Braidwood,R.J. (1995) Tarih Öncesi İnsan, Çev. B.Altınok, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Carroll, N. (2012), Sanat Felsefesi Çağdaş Bir Giriş, Çev. Güliz Tirkeş, Ankara: Ütopya Yayınları.

Chide, G. (2018)Tarihte Neler Oldu, Çev. A. Şenel, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Childe, G. (2019), Geçmişi Bir Araya Getirmek, Çev. C. Can Aydın, İstanbul: Alfa Basım Yayın.

Duru, R. (2008) M.Ö. 8000'den 2000'e Burdur-Antalya Bölgesinin 6000 yılı, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya: Graphis Matbaa.

Erzen, J. (2011), Çoğul Estetik, İstanbul: Metis Yayınları.

Heidegger, M. (2007), Sanat Eserinin Kökeni, Çev.F.Tepebaşılı, Ankara: Deki Basım ltd.

Kagan. S.M. (2008) Estetik ve Sanat Notları, Çev. A. Çalışlar, İzmir: Karakalem Kitapevi.

Karkın, N. (2019) Arkeolojik Mevcudiyetin Estetik Poetikası, Aktüel Arkeoloji, Eylül-Ekim.

Kuban, D. (2017) Tarih Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları, İstanbul: YKY Kültür Sanat Yayıncılık.

Lloyd, S. (1998) Türkiye'nin Tarihi, Çev. E. Varinlioğlu,Ankara:TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 67, Nurol Matbaacılık.

Lukacs, G. (1992) Estetik II, Çev. A. Cemal, İstanbul: Payel Yayınları.

Mellaart, J. (1988) Yakındoğu'nun En Eski Uygarlıkları, Çev. Bilgi Altınok, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat yayınları

Orman, E. (2017), Estetik, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Felsefe Lisans Programı Ders Notları.

Ökse, T. (2019) Eski Anadolu'da Çömleklere Estetik Dokunuşlar, Aktüel Arkeoloji, Eylül-Ekim.

Özdoğan, M. (2002) Çanak Çömlek Teknolojisi, Arkeoatlas Yaşayan Geçmişin Dergisi, sayı:1.

Roller, L.E. (2013) Ana Tanrıça'nın İzinde, Çev. B.Avunç, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.

Shinner, L (2004), Sanatın İcadı, Çev. İ.Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Şenel, A.(1982) İlkel Topluluktan Uygar Topluma, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:504.

Ünal, S. (2021). Estetik-Sanat-Zanaat Yaklaşımıyla Seramik Sanatı Üzerine Düşünceler. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), 195-224.

sanat ve tasarım

TR Dizin Dergi Listesi

ÜAK Doçentlik başvurularında yer alan "Ulusal Hakemli Dergi" tanımında yer alan ULAKBİM TR Dizin dergi listesidir.

sanat ve tasarım dergisi

Tüm Alanlar

3 Sonuç Tüm Sonuçlar

Filtrelerde Ara..

Yıl | 14

Veri Tabanı | 1

Konu Kategorisi | 1

Konu Alanı | 4

Yayım Dilleri | 2

Kabul Kabul Uyarı

Sırala: Dergi Adına

Sanat ve Tasarım Dergisi

ISSN: 1308-2264 EISSN: 2149-6595 Editör: SERRA ERDEM Web: dergipark.gov.tr/sanatvetasarim

2021 (Sosyal) 2020 (Sosyal) 2019 (Sosyal) 2018 (Sosyal) *Tüm Yıllar*

Tykhe : Sanat ve tasarım dergisi (Online)

ISSN: EISSN: 2667-6818 Editör: Fehime Elem Yıldırım Web: http://tykhedergi.duzce.edu.tr/ https://dergipark.org.tr/tr/pub/tykhe

2021 (Sosyal) 2020 (Sosyal) 2019 (Sosyal) *Tüm Yıllar*

Dizinler

Her veri tabanından dergilerin dizin güncelliği kontrol edilmelidir. DergiPark sorumluluk almamaktadır.

Atıf Dizinleri

TR Dizin

https://app.trdizin.gov.tr/dergi/TVRFd01qST0/sanat-ve-tasarim-dergisi